

ԿԱՄՊՈՒՍԱՆՏՈՅԻ ՇՈՒՆԸ

Roland Brévannes-ի

Հիւսիսային Իտալիայի փոքրիկ քաղաքներից մէկի Կամպո-Սանտօն *) այցելելով, կանգ առայ մի դամբարանի առաջ, որի վրայ արձանագործը քանդակել էր մի մարդ և մի շուն: Իտալացիները մի առանձին հաճոյք են զգում իրենց գերեզմանատները սպիտակ ռոզիներով՝ զարդարելու. լնդաճրացած մի սովորութիւն է դա: Կարծես վիշտը կիսով չափ թեթևացած է լինում նոցա համար, որոնք, լուռ կանթեղների ցոլքը պարփակող խոժու ծածկի և մելամաղձոտ, մահուան ստուերները իրենց մէջ ամփոփող կիպարիսների տակ ըամուռ մի օրինակ վայոցի ձայների մէջ իրենց սրտի սիրելիների և մերձաւորների վիշտն ու հեծութիւնը որոնելու են գալիս: Նոքա սիրում են տեսնել իրենց սիրելիներին այնպէս, ինչպէս որ նոքա կենդանութեան ժամանակն էին և մահուան դէմքը պէտք է մօտենար նոցա սառն, ոչ մի ցաւ չկրող սպիտակ մարմարիօնի միջոցով:

Յաճախ եմ տեսել այս կամ այն իտալական գերեզմանի վրայ շուն արձաններ, ոչ միջնադարեան զինանշանների պիբլով՝ իրենց տէրերի ոտքերի տակ պառկած, այլ աշխոյժ, կենդանի կեցուածքով, որ կարծես ժասնակից են մարդկային յուզումներին՝ մահուան ծանրութիւնը մասամբ իրենց վրայ առնելու միտումով: Անշուշտ միւս բաղմամբիւ արձանների պէս այս մէկն էլ կիսուսափէր իմ ուշադրութիւնից, եթէ միւս արձանների սովորական դիրքն ու կեցուածքն ունենար. բացառութիւնը գրաւեց ինձ: Անդրէխումբը ներկայացնում էր մի մարդ, որ լալիս էր մեռած շան կողքին:

Զգում էի, որ մի սրտազեղ պատմութիւն պիտի կապուած

*) Կամպո—Սանտօ: Սուրբ դաշտ, այդպէս են կոչում Իտալիայում գերեզմանատները:

լինէր այդ անդրէխմբի հետ: Եւ չէի սխալուում: Ուղեկից հիւրընկալս, իմ առաջին հարցի վրայ, պատմել սկսեց:

—Գուրգո Մուրատօրէն սիրոյ երկու առարկայ ունեցաւ,— իւր կինը և իւր շունը:

Չքնաղ, շիկահեր Լուկրեցիան, Վենետիկի հարազատ, կոտորեալ մի դուստր էր, իւր փարթամ, մեղկ գեղեցկութեամբ, իւր ալեծածան, ոսկեհեր մազերի հիւսակներով, որով Տիցիանն ու Վերօնէկը կարող էին ոգևորուել, տարօրինակ, խաժ-կանաչ զարմանալի աչքեր ունէր, որի մէջ բոպէաբար անցնում դառնում էր մեկամաղձիկ ծովակի բոլոր երանգները: Ինչ որ գրաւիչ ոյժ կար այդ աչքերի մէջ, բայց միևնոյն ժամանակ՝ այդ գրաւչութիւնը ինչ որ անհանգստութիւն, սարսուռ էր ազդում: Ցանկութիւնը այդ օտարօտի աչքերի մէջ մի ինչ որ մութ, յուզող փայլ էր առկայծում, բայց դա պատճառ չէր, որ բերնի շուրջը պտտող գծերի վրայից արամամարհանքի արտայայտութիւնը ջնջուէր. նորա ամբողջ անձնաւորութիւնը մի ինքնուրոյն խառնուրդ էր կադմում, որից միաժամանակ բղխում էր այն խորհրդաւոր, բայց թունաւորող շնորհալիութիւնը, որ անփոյթ, մեղկ Ադրիատիկի և ժանտախտի որրան ճահիճների ափին մահուան քնով երազող քաղաքների հմայքն է կազմում:

Շունը սկովտական, սոլանիկ որսաշներից էր, ճկուն մարմնակազմով, թաւիչ մազերով, չէկ, փայլուն, ինչպէս խնամքով մաքրած պղինձ: Նորա պայծառ բերքը, խոշոր, լայն բացուած, յեշտակի նայող աչքերը վերին աստիճանի խելացի արտայայտութիւն ունէին. մարդկային ինչ որ բան կար թաղնուած նոցա մէջ. երբ տէրը «Մազանիւլլօ» էր կանչում, կարծես, կենդանին խօսել էր ուզում:

Սկզբում, երբ Լուկրեցիան, իբրև նորատի կին, հաստատուեցաւ իւր ամուսնու յարկի տակ, Մազանիւլլօն կատաղի խանդատութեամբ էր վերաբերում գէպի իւր տիրուին և ամենևին չէր թաղցնում իւր բարկութիւնը դէպի նորեկը, որ համակրանքի բաժին էր խլում այն մարդուց, որը մինչև այդ օրը իւր միակ ընկեր, բարեկամն էր: Գուրտօն ստիպուած էր միջամտել և դեռատի կնոջը պաշտպանել շան սպառնացող ժանկքներից:

Սովայն, կամաց-կամաց Մազանիւլլօն հնազանդել սովորեց: Լուկրեցիան սիրում էր դանդաղօրէն չփել իւր սիրունիկ սպիտակ ձեռներով շան փայլուն մորթը, նորա մազերի մէջ թաղելով թանգազին քարերով զարդարուն նուրբ մատները. կենդանին թողնում էր, որ այդ նուրբ մատները չփեն, թմրեցնեն իրեն փաղաքշանքով, ճկում էր ողնաշարը և յաղթահարուած աչքերի կո-

պերը իջեցնում, փակում էր: Կնոջ անդիմադրելի հրապոյրները հալեցնում կորցնում էին նախկին թշնամական զգացումները. այդ հրապոյրներով նա քնեցնում էր նորա կասկածոտութիւնը, շանն էլ վարպետութեամբ խաբելով, ինչպէս որ իւր թակարդի մէջ էր առել արդէն տիրոջը: Մազանիէլլօն ստիպուած էր երկուսի բաժանել իւր սէրը, — կնոջ և մարդու մէջ:

Վենետիկի շիկահեր դուստրը շուտով զգաց իւր նենգամիտ հայեացքների և երկղիմի ժպիտների գինը. նա նկատեց իտալական և գերման ցեղի խառնածին զաւակներից մէկին, որոնք բազմաթիւ են ֆօ գետի հովտում, և շուտով էլ իւր տարփածուն դարձրեց:

Կարլօ Պերդուչիի այրական գեղեցկութիւնը կատարեալ հակապակեր էր Մուրատօրի պիէմօնտական գրաւչութեան: Մինչդեռ վերջինս քաջառողջ, ամրակազմ, կարճահասակ, մետաղադոյն փայլուն մազերով սևաչուի՝ չեղտ հայեացքով մէկն էր, միւսը հպարտանում էր իւր աւելի բաց դոյնի մազերով և կատարեալ երկնագոյն ծաւի աչքերով:

Լուկրեցիան անխոհեմութեամբ իւր մօտ էր ընդունում իւր տարփաւորին, երեկոյեան մութը կոխելու պահուն, առանց կասկածելու Գուփտօյի մասին, որին կուրացրել էր իւր հաւատարմութեամբ և սիրով: Սև կինը մինչ այս աստիճան ազդեցութիւն էր ձեռք բերել շան վրայ, որ Մազանիէլլօն, տան շէմքը կոխող իւրաքանչիւր օտարականի վրայ կատաղի հաչող ու յարձակողոյ այդ հաւատարիմ պահապանը, լուռ պապանձւում էր մինչև իւր տիրուհու ննջարանը ծածուկ սողոսկող մարդու համար, անխօս ու ճկուն՝ ինչպէս մի սողուն: Իւր շան պէս հաւատարիմ պահապան ունենալով, Մուրատօն կարող է բոլորովին վստահ լինել. ինչպէս կարող էր նորա մտքումը կասկած իսկ անցնել, որ կենդանին բոլորովին նուաճուած է կնոջ հրապոյրների ազդեցութեամբ և որ վերջինս՝ Յիրցէից աւելի վարպետութեամբ, կարող էր կենդանիներին ևս ներշնչել մարդկային թուլութիւն ու տկարութիւն: Գուփտօյի շունն ամենայն իրաւամբ կարող էր պահանջել, որ իւր վզկապի՝ շնհարքի վրայ փորագրուէր բօլօնական վաղեմի երկտող արձանագրութիւնը:

Latra; pe ladri e pe gli amanti tacqui

Così à Messer, così à Madonna piacqui*)

Արդէն վեց ամիս էր, որ Կարլօն Լուկրեցիայի տարփա-

Գողի վրայ կհաչււմ, տարփածուին լուռ կենամ,—

Ահա ինչու թէ տիրոջս, թէ տիրուհուս եմ բարեկամ:

ւորն էր. վերջինս շան վրայ բախրովին ապահով լինելու և ոչնչով չկասկածելու նպատակով, միշտ իւր մօտ, մոռութեան սենեակում էլ պահում նորան. ժամադրութեան պահից քիչ առաջ կանչում էր շանը, իւր մօտը նորա շրթունքների վրայ էր դնում և կրկնում այն շարժումը, որով նրանից մեղսակցութեան վկայի լուսթիւն էր պահանջում: Մազանիէլլօն լուռ կուչ էր գալիս մի մորթու վրայ և մրափում մինչև օտարականի հեռանալը:

Մի երեկոյ Կարլօն սովորականից աւելի ուշ եկաւ, սպրդած, բաբախ սրտով:

— Ի՞նչ է պատահել քեզ, հարցրեց անհանգիստ Լուկրեցիան, աշխատելով անհանգստութեան պատճառը նորա աչքերի մէջ կտրդալ:

— Ամուսինդ այլ ևս անտեղեակ չէ. նա ամեն ինչ գիտէ:

— Նա՛մ: Բայց ես կնկատէի այդ, եթէ... Անշուշտ մի հայեացքով, շարժումով, չնչին մի բանով նա կմատնէր իրեն, որ բաւական կլինէր ինձ համար:

— Նա գիտէ, ասում եմ քեզ, երկու անգամ քեզնից եղնելիս պատահել եմ նորան. սկիզբը պատահականութեան վերագրեցի և չէի ուզում քեզ անհանգստացնել, բայց հէնց այսօրովէն նորից պատահեցի նորան. կարծես սպասում էր ինձ և աչքերի մէջ կտրդացի, որ նա տեղեակ է:

— Մենակ էր: Ի՛նչ պիէմօնտցու օշաբիով վրադ նշան չը գրոշմեց: Ձեռքին գէնք չունէր:

— Ո՛չ. մենակ էր. միայն Մազանիէլլօն էր հետը:

— Ճիշտ է, շունն այս երեկոյ դուրս եկաւ նորա հետ: Գուրբօն չէր համարձակիլ յարձակուել այն մօրդու վրայ, որին սիրում եմ ես, նորան շատ լաւ եմ ճանաչում, նա կտանջուի լուռ ու մունջ, բայց չի բողոքի... Արի:

Նւ իւր գողգոջ շրթունքների վրայ Կարլօն ամեն ինչ մոռցնել տուեց: Հետեւեալ օրը, ինչպէս և յաջորդ օրերն, անցան առանց Կարլօյի երկիւղն արգարացնող ազդանշանի: Ամեն երկու շաբաթը մի անգամ Մուրատօրը Մանտու էր գնում գործով և կինը յաճախ ուղեկցում էր նորան: Այս անգամ, երբ կինը մնալու ցանկութիւն յայտնեց, միևնոյն ժամանակ ուշադիր կասկածամտութեամբ գիտելով ամուսնուն, բայց ոչ գէմքի վրայ և ոչ էլ ձայնի մէջ ամենաթեթեւ յոյզի արտայայտութիւն չը նկատեց:

Սեկնելու բողբին շունը կամեցաւ հետեւել նորան:

— Ո՛յ, ասաց Մուրատօրէն, դարձիւր տիրուհուդ մօտ:

Քիչ անց տարփաւորը տուն սողոսկեց և Լուկրեցիայի իրանը գրկելով, մինչև անկողնի խորշը ընկնել տուեց, ուր և անհետացան...

... Ինչ որ անսովոր մի ձայն երկու անգամ գրաւեց նոցա ուշադրութիւնը:

— Կարծես Մաղանիէլլօն դուռն է բրթբրթացնում, ասաց Կարլօն:

— Է՛, չէ, մեզ մօտ է նա:

— ձիշտ որ, կարծես ուրախ տրամադրութեան մէջ լինի. նայիր, — թռչկոտում է կատուի պէս ինչ որ առարկաների շուրջը, որ մենք չենք տեսնում, կրծոտում է փայտերը և պատտառի ծայրերը:

— Գուցէ ատամներն է ցաւում:

— Ոյ, աւելի շուտ՝ կարծես ականջն է ցաւում. տես:

— Իրաւ է. երևի ճանճ-մանճ է մտել ականջը:

Կէս գիշերին մի տարօրինակ հայոց սիրահարների սիրտը տակն ու վրայ արեց. կենդանին մի սուր, անհաճոյ ձայն էր հանում, յանկարծ դադարում, կրկին սկսում՝ աւելի սուր, փարսուռ ազդող շեշտով:

— Անասունին մի բան է պատահել, ասում եմ քեզ, Կարծես մահուան ոռնոց տալիս լինի:

— Ձէ՛, այդպիսի բան չկայ:

— Գուցէ որնէ զժաղաղութիւն է պատահել Մուրատօրէին:

— Վաղը կիմանանք...

Վերահաս լսանգի միտքը խիստ զգայուն էր դարձել նոցա ջղերը: Կարլօն սովորականից աւելի երկար մնաց և նոցա գրկախառնութիւնն աւելի բորբոք դարձաւ:

Յաջորդ օրը, որովհետև Գուրիտօն չեկաւ և ոչ էլ որևէ վրդովող լուր կար, ուստի սիրահարներն աւելի կանուխ իրար գտան, որպէս զի հարաւի կիզող սիրագիշերներից մէկն անցնեն, որ այնքան քիչ էր պատահում, քան իրենք կուզենային:

Հագիւ Կարլօն սենեակ էր մտել, որ խնայն նկատեց շան տարօրինակ շարժումները. վերջինս սաստիկ տխուր էր երևում, բայց նորա խառնուած աչքերի մէջ ինչ որ երկիւղ ազդող փայլ էր ցոլում: Յանկարծ կռծոտել, պատռտել սկսեց ատամի տակն ընկած ամեն ինչ՝ գահաւորակի բարձերը, գորգի եզերքը, պատերի ծէփը, որ ճանկատում էր կատաղաբար:

— Խեղճը քաղցած է բոլորովին, տես ինչպէս քաղցած է, ասաց Լուկրեցիան. ծառաները մոռացել են կերակրելու. գուցէ տիրոջ մեկնելուց յետոյ դեռ ևս ոչինչ չէ կերել:

Նգոյրի վրայից մի կտոր կարկանդակ վերցրեց և շանը մեկնելով ապաց:

— Առ, Մազանէլօ:

Գազանը յարձակուեցաւ և երիտասարդ կնոջ ձեռքը կորաւ լայն բացուած երակի մէջ: Լուկրեցիան հիշ արձակեց և լորձնապարտ ձեռքը դուրս քաշեց. ժանիկաւոր թաշկինակով սրբեց, մի բարակ, կարմիր թել երևեցաւ ձեռքի վրայ, որ նուրբ մորթի սնդուար ծիրանի ներկեց:

— Վայրենի գազան, մռնչաց կիներ:

Կարլօն մօտեցաւ. դժգոյն, բռնորովին գունատ նա չնչաց.

— Միայն թէ... Ա՛խ քնի եմ մտածում... Սարսափելի կլինի...

— Ի՞նչ ես ասում, Կարլօ: Ի՞նչ ես մտածում...

— Երկիւղ եմ կրում... Բայց քնի յիմարութիւն... Չեմ ուզում վախենալ...

— Ի՞նչ կայ, ասա, խօսիր:

— Այս առաւօտը իմացայ, որ թաղումը կատաղած շներ կան:

— Կատաղած շներ:

— Այո՛, բայց չէ՛ որ Մազանիէլօն երբէք մենակ դուրս չի գալիս, այնպէս չէ: Ուրեմն...

— Քանի՞ օր կայ, որ այդ շները... կարճ, խուսափող հարց տուեց Լուկրեցիան:

— Մի վեց օր կայ: Այդ ժամանակ Մազանիէլօն դուրս եկել է:

— Ո՛չ, Բայց հէնց այդ երեկոն չէր, որ տեսար նորան ամուսնուս հետ:

Պերդուչին գլուխը թօթուեց, ատամներն իրար զարկել սկսեցին, պատասխանի հաւաստիացումը բկումը մնաց:

Շունը սողալով մօտեցաւ տիրուհուն, նորա ոտքերը լիզել սկսեց մի արտասովոր ջերմութեամբ, որ մարդու սարսուռ էր ազդում:

— Ո՛չ, տեսնում ես, նկատեց Լուկրեցիան, որ ներողութիւն է խնդրում արածի մասին, զգում է:

Կնոջ սառնարինութիւնը անցաւ և իւր տարփաւորին. գրկախառնութիւնը շուտով մոռացնել տուեց ամեն տագնապ...

... Նախորդ գիշերը լսած կաղկանձիւնները զարթեցրին նոցա: Շունը, սենեակի միւս անկիւնում կկուզ եկած, բերանը շողինք պատած, աչքերը արիւն կոխած, շնչատակի նոցա էր նայում, զգում էին, որ հիմա չէ հիմայ պէտք է իրենց վրայ:

Թույլ... Մեկներէ յանկարծական մի կծկում, շեշտակի սլացում, մէջքի ճկուն, դիւրաթեք կորութիւն, ծանր մարմնի զգացում՝ անկողնի վրայ, տաամների տակ պատուաւոր մարմնի կռնին... Սաբասփի, զարհուրանքի կրկին մի ճիշտութեամբ Շունը նորից իւր տեղը թռաւ. երկու սիրահարներն իրար նայեցին,—այլ լաղէմ, վայրագ, արիւնլուիկ, բզկթուած. նոցա տարօրինակ կերպով լայն բացուած աչքերի մէջ արդէն կատաղութեան ցոլք էր շողում:

—Օգնութիւն, օգնութիւն, կանչում ու հեծում էր Լուկրեցիան, օգնութեան հասէք, խնամեցէք ինձ: Ազատեցէք, ի սէր Աստուծոյ, Սպանեցէք այս գողանը, թէ Աստուածածինը կը սիրէք:

Կարօն կամեցաւ դուրս գալ, գնալ, բայց ի դուր: Ամեն անգամ, երբ երկու քայլ էր անում դէպի դուռը, կենդանին իւր մարդկային տեսքով անկիւնից թռչում, նորա որկորն էր հախուռում ընկնում: Մարդն անօգուտ ջանք էր թափում դիմագրութեան նորանոր հնարքներ որոնելու, գետին տապալուեցաւ, ամբողջապէս արիւնաներկ, լորձուքով ու կատաղութեան փրփուրով պատած...

Ոչ ոք ակնառանկ չեղաւ այդ աղետալից սենեակում տեղի տանցող զարհուրելի տանջանքների տեսարանին, բայց կարելի էր երևակայելով պատկերացնել, երբ հետեւեալ առաւօտը Կարօն անչնչացած, գետին փռուած, ամբողջապէս ծուլն-ծուլն բզկթուած, անճանաչելի դարձած մարմինը գտան... Լուկրեցիան միայն թեթև կերպով էր վիրաւորուած, բայց մեռաւ երեք օրից յետոյ՝ անտանելի տանջանքների մէջ, և Լուկրեցիային մահ պատճառողը ոչ այնքան կատաղութեան վարակն էր, որչափ այդ գիշերուայ արիւնալից տեսարանի սպանդանոցը և աւելի զարհուրելի մահ ստանալու երկիւղը:

Ինչ վերաբերում է Մուրաօրէին, նա տարաւ իւր չունը պարտիդի խորքը, մի վերջին անգամ ձեռքով չփեց նորա ոսկեցւորով շողացող սիրուն մորթը, որ կարծես Լուկրեցիային շիկահեր մագիքը լինէին, դարձաւ նորան, ինչպէս մարդկային մի էակի:

—Դու պէտք է գողի գալն իմաց տաս ինձ. հապա թնչապէս է, որ իմ պատիւս գողացողի գալն ինձ չես իմացրել. գաւաճանել էս ինձ: Բայց ոչ. նա է քեզ յուսթել, մոլորեցրել, ուստի և անհնազանդ ու անհարազատ եղար միայն ինձ գէմ: Բայց և այնպէս լաւ վրէժխնդիր եղար: Ներում եմ քեզ:

Սև, գլուխը դարձնելով, նա յանկարծակի գնդակահար արեց նորան. վայրկեանապէս սպանելով նորան, այն թզենու տակ, ուր յաճախ Կարօն և Լուկրեցիան նստելու էին գալիս...

Տ. Վ.